

Fáy András (1786 - 1864)

http://hu.wikipedia.org/wiki/Fáy_András

EÖTVÖS KÁROLY:

A TAKARÉKPÉNZTÁR

Innen-onnan hetven esztendeje, amikor az az eset történt, amelyet most elbeszélék. Szentgálon már nem is emlékszik más rá, talán csak az én öreg barátom, Szalay János. Ő is gyerkőc, ő is surján legény volt még akkor, amikor kezdődött a történet.

Fölébredt a nemzet. Felsőbükki Nagy Pál és a nagy gróf Széchenyi két kézzel markolt bele az alvó nemzedék üstökébe, s megrázta istenesen.

- Ébredj, magyar!

Szentgáli uraimék is érezték a rázást, ők is hallották az intő szót. Elkezdtek fölötte tanakodni. A községházánál, vadászaton, a herendi kocsmában, a gombási csárdában, a veszprémi Angyal-vendéglőben s mindenütt, ahol seregesen összejöttek. Hol egyik, hol másik szóba hozta. A rektor úr mindig szóba hozta. Diákjárás idején a pápai diákok mindig emlegették. S azután egyik szó jött a másik után. Tanakodtak.

De hát mit csináljanak?

Töröljük el az ősiséget. Legyen hitele is a magyar embernek!

Ez az ébresztő szó nem találkozott köztetszéssel. Ősi örökségét ne bitangolhassa el könnyelműen senki. Adósságot derűre-borúra ne csinálhasson senki. Az adósságcsinálók nagy része úgylis csak gézengúz. Ne szaporítsuk őket.

Állítsunk kaszinót, rendezzünk lefuttatásokat, utazzunk külső országokba, tanuljunk angoltól, némettől, franciától.

Ezekben már van valami. Csakhogy mindez nagy úrnak, tudós embernek, országjárónak, bálizsnak, kucsébernek, vándorló legénynek való multság. Cselekedjék ők, ha unatkoznak. Ezekhez semmi közünk.

Lelenház. Börtönjavítás. Vakok, siketek, némák, őrltek háza. Perrendtartás. Halálos büntetés eltörlése.

Bolondság az egész. Ilyesmire nem adja fejét királyi vadász, úgylis tele van duhajjal, útonállóval, szegénylegénnyel a Bakony. Sobriékkal most se bírnak. Csak az kellene még, hogy javítsuk a börtönt, s töröljük el a halálos büntetést. Hát sarkantyús csizma, darutollas süveg nem kellene még a duhajoknak?

Jobbágyság felszabadítása. Törvény előtti egyenlőség. Közteherviselés. A nemes ember is fizessen adót, ő is csinálja az utat, vámon-réven ő se legyen mentes.

No, ez már sok! Az se becsületes ember, aki ezt kitalálta. Legalább is rossz magyar, rossz hazafi. Lemondani az ősi jussról! Nemes ember szűz vállaira terheket rakni! Hogy olyan ember, aki erre törekszik, még szabadon járhat isten ege alatt - ezt is szégyenlenünk kell. De be se

tegye a lábát, ha van istene, a mi határunkba.

A nagy Széchenyi váltig biztat: ne henyéljünk, ne hagyjuk haszon nélkül múlni a drága időt, hanem dolgozzunk éjjel-nappal, mint az angol.

Ez se éppen bölcs tanács. Szegény angolt sajnáljuk ugyan, de bizony mi nem követjük. Igás jószágnak való a munka, meg cselédnek, napszámosnak, nem pedig nemes embernek.

Hanem hát egyszercsak az történt, hogy nemes Pest-Pilis és Solt törvényesen egyesült vármegyéken valami Fáy András nevű birtokos nemes úr, egyébként jeles mesemondó és táblabíró azt javallotta, hogy állítsunk takarékpénztárakat. Ne szórjuk el az aprópénzt, hanem gyűjtsük össze a filléreket, hatosokat, húszasokat. Adjuk oda ahhoz értő okos emberek kezébe, azok majd kamatoztatják, s egy-két év múlva, talán észre se vesszük, csak szép summa pénz, csak derék tőke gyűlik a számunkra. Ha építkezni kell, ha lányt adunk férjhez, ha kárt vallunk, ha elemi csapást kell pótolni: legalább lesz pénzünk, nem kell adósságot csinálni, nem kell kölcsön után futkosni, nem kell egyik-másik birtokot zálogba adni, s a módosabb atyafiaknál nem kell segítségért kunyorálni.

Állítsunk takarékpénztárt!

Ez már beszéd.

Szentgáli nemes uraimék azt mondták: efölött már érdemes gondolkodni. Sőt, amikor megbizonyosodtak, hogy Veszprémbe is állítanak takarékpénztárt, sőt ebben még a vármegye urai is, de még a káptalanbeli urak is ugyancsak buzgólkodnak: nagy hirtelenséggel elhatározták, hogy Szentgálon is legyen a köztársaságnak takarékpénztára. Mégpedig előbb legyen, mint akár Veszprémbe, akár Pápán. Szentgál legyen az első. Meg ne előzhesse őket senki.

Dehát miféle csoda az a takarékpénztár? Ezt kellene tudni.

Egyik kocsmárosuk zsidó ember volt. Megkérdezték a dolog felől. Ő se tudta. Lelkére kötötték, járjon utána. A kocsmáros szót fogadott. Nem is lett volna tanácsos szót nem fogadnia. Utánajárt, s megtudott mindent.

Részvényt kell aláírni. Minden részvény legyen ötven forint. Kétszáz részvény tízezer forint. Ez legyen az alaptőke. Ezt kell kiadni kamatra, s a jövedelemből az esztendő végén osztályt kell adni minden részvényesnek. Enélkül nincs takarékpénztár.

Így beszélt a zsidó ember. De ki is nevették nyomban. Megbolondult a zsidó ember. Kár érte, mert kocsmárosnak jóra való ember.

Már hogy szentgáli királyi vadász aláírjon valamit, akár részvényt, akár mást! Micsoda gondolat ez? És azután ő írjon alá, s mégis ő fizessen ötven forintot minden részvény után? Akkor fizessen, amikor nem köteles vele, holott akkor se fizet örömet, amikor köteles vele?

No, Áron, ilyen, bolondsággal elő ne állj ezentúl.

De ha befizetné is az ötven forintot: vajjon ki lesz azért felelős? Mikor fizetik vissza? Mennyi lesz a kamat? Azután miért turkáljon idegen az ember pénzében? Mindenki maga viseli legjobb gondját a maga pénzének. Okos ember nem áll önként gyámság alá.

Az Áron kocsmáros azt is elmondja, hogy a takarékpénztárnak lesz elnöke, ügyvédje, két-három igazgatója, pénztárosa, könyvírója, mindent fölírnak nagy könyvekbe. Aki beteszi a pénzét, adnak róla írást. Akinek kölcsönt adnak, attól írást vesznek. Az adóst, ha nem fizet, pörbe idézik, megbírósítják, ökrét-lovát összeírják, mindenét elkótyavetyélik, de a pénzt, rajta behajtják. Így szaporodik a takarékpénztár jövedelme. Ebből aztán először fizetik az ügyvédet, azután az elnököt és az igazgatókat, de a pénztárost és a könyvírot is. Ha még ezentúl is marad valami a jövedelemből, abból csinálnak tartaléktőkét, s abból juttatnak a részvényesek számára is.

Sehoggyse ment ez a dolog szentgáli uraimék fejébe.

Hogy ők könyveket írjanak, írásokat szerkesszenek, adósokkal, ügyvédekkel viaskodjanak, szegény adós feje alól elszedjék a párnát: ezt már ők semmi szín alatt nem cselekszik.

Ilyen takarékpénztár nekik nem kell.

De valamilyen mégis csak kell. A kor intő szózata elől nem dughatják be füleiket. Fáy András uram szava ne legyen a pusztába kiáltó szó. Szentgál is együtt akar haladni az ébredő nemzettel. De csak okkal-móddal.

Hiszen ismerik ők a takarékpénztárt. Van őnáluk, csakhogy más a neve. Házipersely a neve. Helybéli gelencsér csinálja: Figuli uram. Apró malac az alakja, nyílás van a hátán, egy krajcár az ára, s ami pénzecskét a gyermekek ajándékba kapnak, azon a nyíláson behányják a malacba, s amikor már tele van, földhöz vágják a malacot. Kihull belőle gyakran két-három váltó forint is. Ez az igazi takarékpénztár.

Ilyet kell csinálni, csakhogy nagyban.

De nem részvények alapján, de nem is mások pénzén, de nem is a magukéból.

A maguk pénzét éppen nem adják oda. Ott van az jó helyen, ahol van. Mihelyt más kezében volna, nem volna olyan jó helyen. Nem bíznak ők elnökben, ügyvédben, pénztárosban, igazgatókban. Sok ember ez. Sok embernek sok keze van. Baj lesz abból utóbb is, ha sok kéz között tilódik az ember pénze.

De nem kell ám a mások pénze se. Nekik ne írjon alá részvényt senki, de takarékpénztári betétet se vigyen hozzájuk senki. Okos ember ne vesződjék más pénzével, ha elkerülheti.

Elveszhet könnyen vagy a pénz, vagy a becsület.

Más pénzével több gond jár, mint a szopós gyerekekkel. S minek a gond, ha anélkül is ellehetünk?

Hanem hát ha se a magunk pénzét, se a mások pénzét nem takargatjuk, miből lesz akkor a takarékpénztár?

Bizony a köztársaság pénzéből.

Van a szentgáli közbirtokosságnak három-négy malma, három-négy kocsmája, mészárszéke, italmérése s huszonötezer holdnyi Bakonyerdeje, királyi vadászváltásai s egyéb százféle címen való kisebb-nagyobb bevétele. Egyik csurran, másik csöppen. Ha nem csurran, legalább csöppen. Gyűjtsük össze a csurgást is, a csöppenést is, ne töltsük nyakló nélkül, rakjuk össze a húszasokat, rakjuk be nagy perselybe, amelyet nem Figuli uram készít töredékeny cserépből. S amikor majd sok pénz gyűl össze, vagy valami nagy szükség zuhan a nyakunkba, vagy a haza szorul jó fiainak áldozatára: ám akkor csináljunk belőle istenes dolgot.

Ebben történt megállapodás.

Csináltassunk jókora ládát tölgyfadeszkából. Fiókok, szekrények nem kellenek bele. Bankót nem gyűjtünk. Isten tudja, mi lesz a bankóból. Aranyat se gyűjtünk. Nem jár kézen-közön. Kongópénzt se gyűjtünk. Annyiféle van már, sokszor csak a kofa tud rajta eligazodni. Hanem ezüstpénzt gyűjtsünk. Huszast, márvást, tallért, lázsiást.

A ládát megcsinálja valamelyik molnárgazda. Szerezzünk hozzá furfangos závárt és cifra kulcsot Kis uramnál, a veszprémi lakatosnál. Egyik kovácslegény úgylis a napokban akar remekelni, az meg figurázza be ezt a ládát ékes vaslemezekkel. A ládának felülről legyen kis nyílása. Nem nagy nyílás; egér be ne férjen fészket rakni, kölykeit nevelni. Csak akkora nyílás, mint a perselynél szokás; kényelmesen belecsússzon még a Mária Terézia-tallér is.

Ez legyen a takarékpénztár.

De hol álljon ez? Ki adjon róla számot? Ki kezelje? Ki őrizze?

Őrizze a jó isten. Ő az őriző pásztora mindenkinek. Nekünk is. Ha minket meg tud őrizni, megőrzi a takarékpénztárt is.

Ami igaz is.

Azt gondolták ki hát, hogy a takarékpénztár szép vasas új ládáját beteszik a régi archívumba. Ott nem foglal el járt helyet, ott nem lesz útjában senkinek, ott nem kóborog senki, ott nincs keresnivalója senkinek. Mivelhogy csak ott van a pénz biztos helyen, ahol ember meg nem fordul.

Mi volt az a régi archívum? Mit őriztek abban? Tudni kell ezt, ha az ember tisztán akarja érteni a dolgot.

Az öreg kálvinista templom oldalához volt toldva kis féltetejű gunyhó, de kőből, s szilárdan építve, ajtaja hatalmasan megvasalva. Hasonlít a katolikus templomok kis sekrestyéjéhez. Csakhogy a templom belsejéből nem volt bejárója, hanem csakis kívülről, a templom udvarából. Ajtajának kulcsa hol a papnál, hol a bírónál, többnyire a papnál.

Ez a kis toldaléképület ma is megvan. Ma is olyan, mint századok előtt.

De hát mit őriztek ebben?

Nagy dolgokat.

Holmi írásokat királyoktól, vármegyéktől, szabadságharcaink hőseitől. Szentgál hajdan is a híres Szentgál volt. Amikor a nemzet története nagyokat lépett, lába dobbanását mindig megérezte a szentgáli köztársaság. Volt bizony ott a Bocskay, Bethlen, Rákócziak korszakából elég tisztos emlék. Fegyverdarabok, lobogófoszlányok, diadalmas csaták hírmondói, régi tárogatók, rongyossá nyűtt dobok, tilalmas szerszámok. Amelyeket ha meglátott a szentgáli királyi vadász, nyomban leszedte az égről minden csillagát minden németnek, aki csak van ezen a kerek világon. Mert ámbár a királyi vadász a királynak volna az embere, vagy mi, de azért különös andalodás vett erőt a lelkeken. A szentgáli nemes ember azt hitte, hogy ő csak olyan királynak tartozik hűséggel szíve szerint, lelke szerint, amelyik Árpád apánk egyenes véréből származott. A többi királynak is tartozik ugyan, de csak úgy szokás szerint, törvény szerint. Hiába: más a törés, más a vágás. Tudja ezt a bakonyi nemes. Sőt annyira tudja, hogy tatárra, törökre sohase haragudott annyira, mint a németre.

Ebből azután az következett, hogy a német se szerette valami nagyon a szentgáliakat. Valahányszor hát fölülkerekedett a német, pedig a pokol fajzatja azt igen sokszor megcselekedte: mindig tanácsos volt a rejtegetett tilalmas szerszámokat kiszedni a régi archívumból, s valahol másutt a föld alá rejteni vagy az öreg Bakonyban valami fa odvába elsüllyeszteni. Baj lett volna, ha a német keresi és megtalálja.

Nem is igen volt már az én gyermekkoromban a régi szent emlékekből valami számbavehető gyűjtemény.

De volt még ezeknél is becsesebb gyűjtemény, amelyet magam is láttam ezelőtt ötven évvel.

Ez volt Szentgál szabadságainak s adományleveleinek gyűjteménye. Kezdődött abból az időből, amikor jeruzsálemi Endre királyunk még el se ment Jeruzsálembe. Az ősapák meghallották, hogy oda készül hadat járni pogányok ellen. Hejh-hajh, Jeruzsálem tovább van, mint a kertek alja, a pogány se adja oda a bőrét pusztá szóra, hátha a királyt a hosszú útban valami baj éri, mégis jobb lesz, ha indulás előtt szép kemény kutyaőr-írással elismeri Szentgál szabadságait.

El is ismerte jó szívvel. S utána minden király azt cselekedte V. Ferdinándig. Ott vannak a kutyaőrök s a sok száz esztendős vastag papirosok, nagy pecsétékkel, királyok aláírásával. Nem volt szabad hiányozni egyiknek se.

Nohát ezt a gyűjteményt őrizte a régi archívum. Meg is őrizte emberül, amíg halandó emberre nem bízta kezelését. Ki bántotta volna a sok száz év előtti kor becses emlékeit, minden szentgáli nemes ember szabadságának halhatatlan tanúbizonyságát?

Bizony, szentgáli uraimék nem csinálhattak okosabb dolgot, mint hogy takarékpénztáruk gyűjtő vasasládáját ide helyezték. Ki merne itt lopni, hűtlenül sáfárkodni az Árpád-kor emlékeinek kegyeletes helyén, isten szentegyházának födele alatt? Isten szeme vigyáz oda egyenesen.

Azután elkezdtek a takarékoskodást. Malmok, kocsmák, mészárszékek, erdők jövedelmeiből csak annyit költöttek, amennyit költeni szükséges volt. A fényűzést, a dínomdánomot, a vármegye urainak költséges fogadtatását abbahagyták. S minden esztendő végén a maradék pénzt szép márvány huszasokban s fényes Mária Terézia-tallérokban a takarékpénztárba vitték.

Mindig két ember vitte, s egyenként szépen a nyíláson át a ládába eresztette. Volt a ládának két végén vasból készült két füle, fogantékja. Mikor már minden pénz lent volt, a két ember megfogta a láda fülét, s megrázta a ládát annál fogva emberül, hogy az ezüst egyenletesen terüljön szét az egész ládában.

Azután megint pihent a láda félévig, egész évig. Furfangos závarjának kulcsa ott volt az öregbírónál, az archivumnak kulcsa ott volt az öreg papnál.

Múltak az évek. Folyt a takarékoskodás. Telt a takarékpénztár, nehezedett a láda.

De hát mennyi pénz van már ott? Csakugyan meg kellene egyszer olvasni, össze kellene számítani. Már csak illendőség okából is.

Olvassa a manó! Számítsa a manó!

Hiábavaló időpocsékolás lenne az. Belekerülne egész napba. Hadnagyra, kisbíróra, dékányra, harangozóra nem lehet bízni ezt a munkát. Maguknak kellene ezt végezni a köztársaság előjáróinak, ők pedig erre fejüket nem adják. Csakugyan jobb, okosabb dolog ennél a csendes poharazás, pipázgatás, lélekvidámító vadásztatás.

Azután mirevaló is az a pénzolvasgatás? Zsidónak, papnak, lelkesorvadt zsugorinak, vénasszonynak való mesterség az. Ami pénzünk van, az megvan. Ha százszor megolvassuk is, ezáltal nem lesz az több egy fillérrel se. Legföllebb kevesebb lesz.

Ha megolvassuk, megtudjuk ugyan, hogy a köztársaságnak mennyi pénze van, de akkor azután megtudja az egész világ is. Hátha sok lesz? Ha sok talál lenni, ebből éppen nagy baj támad.

Ránszabadul az egész világ. Jön, a vármegye, s kölcsönt kér a pandúrok fölszerelésére, hidak építésére. Sohase látjuk többé pénzünket. Jön a szent eklézsia, jön a főiskola, jönnek a mindenféle kegyes és jótékony intézetek és alapítványok. Kérnek, rimánkodnak, istenkednek, nem lehet nekik ellenállni. S egyszer csak rips-raps, volt - nincs! Mire való volna ez?

De a köztársaság nyugalma is megzavarodhatik. Most minden nemes ember megnyugszik

abban, hogy a közjövedelem elköltenivaló, s nem keresi, mennyi volt, hova lett. De ha megtudja, hogy sok pénzünk van, utóbb még eszébe juthat valakinek, hogy számon kérje tőlünk.

Számadás? Ez lenne még cifra! Hiszen nem akad akkor jóra való ember a köztársaság élére, ha számot is kell adni. Kutyánk legyen vadászbíró számadási kötelezettséggel. A régi jó erkölcsöket szigorúan fönnt kell tartanunk. Azóta van annyi baj a világon, amióta minden ember beleütheti az orrát az előljárók dolgaiba.

Egyszer valakinek a tanácsban eszébe jutott, nem volna-e jó kamatra kiadni a takarékpénztárt?

De már ez nem volna jó. Hisz akkor ott volnánk, ahol a többi takarékpénztár. Irka-firka, huzavona, ügyvéd, pénztáros, igazgatók, perek, bírák, végrehajtók! Nyomban ezeké lesz a pénz s nem a mienk.

Hanem hát egyszer mégis csak tudnunk kellene, körülbelül mennyi pénzünk lehet a takarékpénztárban?

Igaz. Meg is bíztak nyomban két jó markos nemes atyjukfiát, hogy újév táján az ezüstvivő két előljáróval menjenek az archivumba, s emelgessék meg a takarékpénztárt, mennyit nyom.

Az egyik volt Gombás Lőrinc egykori barátom. Erős volt, mint a párduc. Feje, szeme, nézése, egész zömök alakja is olyan volt, mint a párduc. A másik volt Zsebők János, az egész köztársaságnak s a fél vármegyének keresztapja. Talán másutt is lesz még róluk szó.

Megemelték a ládát, de bizony nem volt könnyű. A szemük is kidülledt az emelésben. Lehetett a láda vagy hat bécsi mázsa.

Meg is kérdezték a vármegye egykor híres főszámvevőjét, Tamassa Pált: mennyit érhet súlya után számítva az a takarékpénztár?

Tizenkétezer ezüst forintra számította az öreg főszámvevő. Szép pénz akkor.

Nohát most már ne takarékoskodjunk.

Szép bőjtnapi reggelen odaballag előljáró uraimékhoz a harangozó, szerencsés jó reggelt kíván, s azután azt mondja:

- Az archivum ajtaját hajnalban nyitva találtam. Nem előljáró uraimék jártak ott? Nem kigyelmelek felejtették nyitva az ajtót?

- Mi bizony nem. Talán a tiszteletes úr.

- Hát hiszen tőle jövök. Ő meg előljáró uraimékre utal.

Bele is üthet a mennydörgő mennykő!

Megnézik az archivumot, és íme, a takarékpénztárnak se híre, se hamva. Elveszett, eltűnt, elvitték nyom nélkül.

Nem is jöttek rá, s nem is tudja a világ mind e napig, hova lett a szentgáli takarékpénztár.

Az az esztendő, amelyben ez történt, nagy esztendő volt. A száma: 1848.

A hírlapok emlegették, hogy amikor az ország kincsét gyűjtögették, egyik túladunai falu nemessége maga szép kocsiteher ezüstpénzt szállított be Kossuth Lajos pénzügyminiszter pénztárába. Szaporodjék az ország kincse.

De a szentgáli nemzetőrök is, mikor el-kiszálltak az ország határát megvédelmezni, jó fegyverrel, jó ruhával voltak ellátva mind. Ők voltak a legdélcegebb nemzetőrök. Azt rebesgették: ez a fölszerelés is a takarékpénztár dolga volt.

Ki tudná most már: mi az igazság?

A függetlenségi harc után szimatolni kezdett az önkény, s kutatta a pénztár nyomait.

Szentgáli uraimék tisztára bebizonyítottak mindent.

A falutól keletre vonul a Tiszaaljai völgy. Amint a Miklóspál- és Somod-hegyek közé jut, ott találták meg a vasasládát vízmosta árokban, feltörve, öreg fejszével agyonvagdalva. Bizony elvitték azt rossz emberek.

Ezt bizonyították be.

forrás:

<http://mek.oszk.hu/06500/06577/index.phtml>

ELBESZÉLÉSEK

VÁLOGATTA LUKÁCSY SÁNDOR

TARTALOM

HIMFY SZERELME

Miként kezdődik Himfy szerelme?

Szegedy Róza szeret

Az elválás

AZ ELSŐ MAGYAR NEMZETI SZÍNHÁZ

A TAKARÉKPÉNZTÁR

A VILÁG LEGSZEBB VIDÉKE

RÉPA ROZI TÖRTÉNETE

A FARAGÓ BÉRES

A BAKONYI SZŰR

BORONYA HALÁLA

A BALATON

A VIHAR A JÉGEN

A KÖD A JÉGEN

A DICSŐSÉGES CSATÁK NAPJAIBÓL

SZÁZHETVENÖT HUSZÁR

MEGAKAD A VÁRMEGYE

A TIHANYI BARÁTOK

A CSATKAI SZENT

AZ A SZÜRKE

HÁZASSÁGI VISZONTAGSÁGOK

A REMETEBARLANG LAKÓJA